

мы, используемые СМК в формировании поведенческих позиций. Освещаются практические результаты влияния СМК на формирование поведения и ценностной сферы личности.

Ключевые слова: средства массовой коммуникации, влияние СМК, ценностная сфера личности, альтруизм, методы воздействия.

Mazur R. I. CREATIVE APPROACH TO OVERCOME MEDIA MANIPULATIONS DEVELOPMENT ALTRUISM

This paper describes a forms of influence of the media on the formation of value orientations of young people. Characterized the basic principles and techniques used by mass media in shaping behavioral positions. Highlights the practical results of the impact of mass media on the formation and behavior of the value of a personality

Keywords: mass media, the impact of mass media, altruism, methods of influence.

УДК 159.9

Набочук О. Ю. (м. Київ)

ТИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті визначено свідомість особистості як якісно нову, вищу форму відображення об'єктивної дійсності, властиву тільки людині. Проаналізовано екологічну свідомість особистості в гносеологічному та соціологічному планах. Описано процес формування екологічної свідомості особистості. Визначено структуру екологічної свідомості особистості. Охарактеризовано типи екологічної свідомості особистості.

Ключові слова: екологічна свідомість, структура екологічної свідомості, типи екологічної свідомості, процес формування екологічної свідомості особистості.

Актуальність. Проблема сутності, структури та типів екологічної свідомості особистості не є новою у науковій літературі. Хоча актуальність цієї теми викликається, передусім, тим, що стосовно структури екологічної свідомості, у психологічній літературі немає цілісної концепції, яка б характеризувала екологічну свідомість особистості з виокремленням компонентів та структурних складових цього феномену, та була б при цьому загальноприйнятною. На нашу думку, це пояснюється, по-перше, тим, що дана проблема набула своєї актуальності особливо останніми роками, адже питання збереження оточуючого середовища стають все більшою мірою значущими з кожним роком існування людства. З іншого боку, науковці вивчають проблему формування екологічної свідомості особистості в різних умовах життєдіяльності (зокрема, В.О. Скребець – в умовах наслідків техногенної катастрофи, Т.О.Євдокимова – в процесі скаутського руху підлітків та ін.), які, без сумніву, накладають відбиток на структуру екологічної свідомості. Ми ж в нашому дослідженні маємо за мету побудувати нормативну модель екологічної свідомості старшокласника, свідомості, яка формується під впливом інформаційних технологій в реальних умовах життєдіяльності, навчання та виховання. Тому проаналізуємо існуючі в психологічній літературі концепції та теорії щодо структури екологічної свідомості, а потім перейдемо до опису типів екологічної свідомості особистості.

Отже, **завданнями** нашої статті є:

1. Визначити свідомість особистості як якісно нову, вищу форму відображення об'єктивної дійсності, властиву тільки людині.

2. Проаналізувати екологічну свідомість особистості в гносеологічному та соціологічному планах.

3. Описати процес формування екологічної свідомості особистості.

4. Визначити структуру екологічної свідомості особистості.

5. Охарактеризувати типи екологічної свідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. Так, Г.С. Костюк визначає свідомість як якісно нову, вищу форму відображення об'єктивної дійсності, властиву тільки людині. Вона характеризується тим, що за умов її наявності людина за допомогою мови відображає істотні властивості та зв'язки речей, свої ставлення до природного середовища і до інших людей, дає собі звіт про них і, відповідно цього, організує свою діяльність [11, с. 72–73].

Вивчення свідомості безпосередньо пов'язане з дослідженнями значення та смислу. Методологічні засади проблем генези, структури та функціонування свідомості, зв'язку свідомості і мови, систем значень та смислу закладені у працях Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна та інших. Зокрема, О.М. Леонтьєв зазначає, що у людини чуттєві образи приймають нову якість, а саме вирізняються своєю означеністю. Значення ж є найважливішими складовими людської свідомості [6, с. 176].

О.М. Леонтьєв виокремлює три складові свідомості: чуттєву тканину, значення та змісти. З них рівень значень, який ніби «пронизує» всі інші рівні, має провідне значення «образу світу», який вчений розумів як найбільш концептуальну структуру, в межах якої інтегруються окремі когнітивні процеси і, головним чином, здійснюється сприймання та пізнання особистістю оточуючого нас світу [7, с. 3–13].

В.П. Зінченко (аналогічно О.М. Леонтьєву) виділяє три основні структурні складові свідомості: чуттєву тканину, значення та змісти. При цьому вчений зводить ці складові до буттєвих і рефлексивних рівнів та доповнює їх новою складовою – біодинамічною тканиною, яка певним чином з'єднує свідомість та поведінку індивіда [5, с. 190–192]. В.П. Зінченко зазначає, що образ світу по-різному репрезентується на різних рівнях свідомості. Світ людських цінностей, переживань, емоцій, афектів співвідноситься зі змістом свідомості, а світ ідей, понять, життєвих та наукових знань – зі значеннями, які фіксуються на рефлексивному рівні свідомості.

С.Д. Смірнов, вивчаючи проблему репрезентації образу світу в свідомості особистості, пропонує розділяти поверхові та ядерні структури: поверхові – чуттєві уявлення про світ, ядерні – модальні знакові системи, які і визначають процес відображення світу в цілому [12, с. 149–155]. Подібні ідеї висловлює В.В. Петухов, який визначає поверхові структури свідомості як «уявлення про світ», а ядерні – «уявлення світу», що теж складаються зі значень [9, с. 13–21].

У дослідженнях В.Ф. Петренка під категоріальною структурою свідомості розуміється ієрархічний набір найбільш глобальних категорій, що визначають будову та зміст значень, через призму яких і відбувається сприй-

мання індивідом світу. Категорії при цьому постають як “згорнуті у внутрішньому плані” найбільш загальні форми значень. Вчений зазначає, що різним індивідам притаманні лише їм властиві форми категоризації, присвоєні тою чи іншою культурою та соціальною спільнотою [8]. Гельмут Бенеш, як і В.Ф. Петренко, під свідомістю має на увазі «кібернетичне переплетення модулів, що призводить до «Я-переживання» з багатьма різноманітними самостійними складовими, які в різних людей є різними» [2, с. 89].

О.М. Степанов зазначає, що свідомість – це «найвищий рівень психічного відображення навколишньої дійсності, що розвинувся у людини як суспільної істоти внаслідок оволодіння мовою і спільною діяльністю з іншими людьми». При цьому свідомість особистості має певні характеристики: активність, спрямованість на певний об’єкт, здатність до самоспостереження і рефлексії, різні за ступенем ясності та ін. Вчений також описує структуру свідомості. Першою її складовою, зазначає О.М. Степанов, є знання людини про навколишній світ. Отже, «до структури свідомості належать найважливіші пізнавальні процеси, за допомогою яких людина пізнає світ і збагачує свої знання (відчуття, сприймання, пам’ять, уява і мислення)». Другою складовою свідомості є така, що відповідає за здатність людини чітко розрізнити предмет і об’єкт: «Людина – єдина жива істота, яка поділила навколишній світ на Я і не-Я і спрямувала свої можливості на самопізнання». Третя складова свідомості, зазначає О.М. Степанов, допомагає людині формувати цілі діяльності: «У процесі вибору і постановки цілей відбувається оцінювання мотивів діяльності, приймаються рішення, під час виконання діяльності вводяться необхідні корективи тощо». Четверта складова свідомості – включення її до певного ставлення (наприклад, до навколишньої дійсності) [10, с. 316].

М.І. Д’яченко та Л.А. Кандибович під свідомістю мають на увазі інтегративне вираження психічних процесів, які дозволяють суб’єктові розуміти та оцінювати об’єктивний світ та своє власне життя. Провідне значення для аналізу свідомості, вважають автори, має ідея І. Канта щодо наявності стійких, інваріантних структур, схем свідомості, які накладаються на постійно змінюваний інформаційний потік, який походить від органів чуття людини. При цьому М.І. Д’яченко та Л.А. Кандибович вважають, що судження стосовно свідомості як суми психічних процесів, станів та властивостей особистості є помилковим, хоча саме завдяки свідомості предмети, явища та ін. набувають для людини певного сенсу та значення. Також вчені наголошують, що є підстави говорити про свідомість вченого, який застосовує професійні знання в діяльності, про свідомість митця, що використовує все багатство різних образів для відтворення певних об’єктів [4, с. 392–393].

Дослідники екологічної свідомості, спираючись на роботи авторів у галузі психології свідомості в цілому, розрізняють два принципових аспекти (плани) її аналізу: гносеологічний і соціологічний. У гносеологічному плані цей феномен постає відображенням суспільного буття, а в соціологічному – передусім акцентується увага на активній, творчій ролі свідомості. Остання розглядається у зв’язку з виникненням різних соціальних умов, які її визначають, із суспільною діяльністю людей тощо. Гносеологічний аспект дозво-

ляє простежити переважно за рухом від дійсності до свідомості, окреслити походження ідей та поглядів, а соціологічний план, навпаки, – за реалізацією цих ідей і поглядів у суспільному житті [13, с. 93].

Якщо порівняти дослідження екологічної свідомості, виконані в цих двох планах, то в гносеологічному плані свідомість постає як відображення суспільного буття; в соціологічному плані розкривається активна, творча роль свідомості, що розглядається у зв'язку з соціальними умовами, які її визначають, з суспільною діяльністю людей. Гносеологічний аспект дозволяє розкрити особливості руху від дійсності до свідомості, виникнення ідей і поглядів, а соціологічний аспект – процеси переходу від свідомості до дійсності, реалізації ідей і поглядів в житті суспільства. В гносеологічному аспекті (зокрема, з точки зору соціальної філософії) найпростішими структурними елементами свідомості постають відчуття, сприймання, уявлення, поняття і подібні їм чуттєві, вольові та раціональні утворення. В соціологічному ж аспекті ними виступають знання, переконання, норми, цінності. Одні автори (переважно філософи) роблять акцент на гносеологічному аспекті, інші (переважно соціологи) – на соціологічному тощо. Структура екологічної свідомості в кожному випадку виявляється різною. В першому випадку в ній виділяються утворення, які різняться особливостями свого чуттєвого відображення, в другому – утворення, які мають не однакові суспільні функції. Однак і той, і інший підходи достатньою мірою є обмеженими; в науці необхідним є комплексний підхід, на що неодноразово звертали увагу науковці [9; 13].

Природно, що за умов існування гносеологічного та соціального аспектів до тлумачення екологічної свідомості існують різні визначення даного феномену, а також і різні його складові. Так, Е.В. Гірусов екологічну свідомість визначає як сукупність поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співставлення суспільства і природного середовища в плані оптимального їх розв'язання, що застосовуються з урахуванням конкретних соціальних і природних можливостей [5; 15].

Т.Г. Каленнікова під екологічною свідомістю розуміє зміну спрямованості свідомості, орієнтацію її на більш адекватне відображення стану зовнішнього середовища і, відповідно, ціннісних настановлень в потребах і діяльності людини. Процес формування екологічної свідомості вміщує три етапи:

- формування нових знань;
- перетворення нових знань в переконання світоглядного типу;
- перетворення нових знань і переконань в регулятор суспільної життєдіяльності особистості [цит. за 8, с. 92].

Отже, дослідники екологічної свідомості по-різному визначають її структуру. Так, С.Д. Дерябо та В.А. Ясвін виділяють такі її компоненти: система екологічних уявлень, індивідуальне ставлення людини до природи та диференційоване використання технологій взаємодії з нею [3, с. 51].

Згідно теорії С.Д. Дерябо, в основі суб'єктивного ставлення індивіда до природи полягає відображення в тих чи інших її об'єктах і явищах потреб особистості. При цьому таке відображення потреб особистості в об'єктах або

явищах природи характеризуються трьома різними за характером параметрами: широтою, інтенсивністю та усвідомлюваністю.

В структурі параметра інтенсивності автор виділяє чотири компоненти:

1. Перцептивно-афективний компонент, який вміщує такі рівні:

а) естетичного опанування об'єктів природи;

б) чуйності до їх вітальних проявів;

в) їх етичного сприймання.

2. Когнітивний компонент, який характеризує суттєві зміни в мотивації суб'єкта і спрямованості його пізнавальної активності, пов'язаної з природою, які виявляються в готовності (більш низький рівень) і прагненні (більш високий) отримувати, шукати і перероблювати інформацію про об'єкти природи, в особливій "інформаційній" сензитивності по відношенню до них і т.д.

3. Практичний компонент, що характеризує рівень готовності і прагнення людини до практичної взаємодії з об'єктами природи, опануванню необхідних для цього технологій і т.д.

4. Поступальний компонент, який характеризує рівень активності особистості; цей компонент спрямований на зміну оточення людини відповідно до її суб'єктивного ставлення до природи [3].

С.Д. Дерябо також виокремлює параметри другого порядку суб'єктивного ставлення людини до природи, а саме:

1. Параметр емоційності, що характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «раціональне – емоційне».

2. Параметр узагальненості. Він характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «приватне – загальне».

3. Параметр домінантності. Характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «незначуще – значуще».

4. Параметр когерентності. Характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «негармонійне – гармонійне» (показник ступеню узгодженості всіх ставлень особистості до навколишнього середовища).

5. Параметр принципості. Характеризує суб'єктивне ставлення по осі «залежне-незалежне».

6. Параметр свідомості характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «несвідоме – свідоме».

7. Параметр стійкості. Він набуває особливого значення; характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «нестійке – стійке» (показник стабільності суб'єктивного ставлення).

8. Параметр модальності суб'єктивного ставлення індивіда до природи, який також має неабияке значення, адже характеризує суб'єктивне ставлення за схемою «знак – ставлення» (ця схема набуває якісно-містовної характеристики, адже в межах модальності можна виокремити схеми «прагматичне – непрагматична» ставлення та відношення людини та природи за моделлю «об'єкт – суб'єкт» [3].

Так, перейдемо до опису типів екологічної свідомості особистості. У психологічній літературі екологічна свідомість аналізується, в першу чергу, за типами, а вже потім, спираючись на базові характеристики кожного окремого

типу свідомості, дослідниками виділяються її структурні компоненти. Так в психологічній літературі виокремлюються такі типи екологічної свідомості:

- 1) антропоцентричний тип;
- 2) екоцентричний тип;
- 3) природоцентричний тип;
- 4) антропоекоцентричний тип.

Проаналізуємо кожен з цих типів.

Для *антропоцентричного* типу характерними є такі особливості:

1. Найвищу цінність являє людина. Тільки вона – самоцінна, все інше в природі аксіологічне тою мірою, якою воно може бути корисне людині. Природа оголошується власністю людства, причому вважається, що людство має право абсолютно на все оточуюче середовище [15, с. 22].

2. Існування ієрархічної картини світу. На вершині піраміди розташована людина, дещо нижче – речі, створені людиною для самої себе, ще нижче розташовуються різні об'єкти природи, місце яких визначається ступенем корисності для людини [9, с. 13–21].

3. Ціллю взаємодії індивідів з природою є задоволення тих чи інших прагматичних потреб: виробничих, наукових і т.д. При цьому основною метою є отримання визначеного корисного продукту [1, с. 18].

4. Характер взаємодії з природою визначається «прагматичним імперативом»: абсолютно правильним і дозволеним є лише те, що корисно для кожної окремої людини і людства в цілому [3, с. 20–24].

5. Природа сприймається лише як об'єкт людських маніпуляцій, як знеособлене навколишнє середовище [1; 13].

6. Етичні норми і правила діють тільки у світі людей і не поширюються на взаємодію суб'єкта зі світом природи [9; 10].

7. Подальший розвиток природи розуміється як процес, який підпорядковується процесу розвитку людини [2; 15].

8. Діяльність з охорони природи пояснюється суто прагматизмом: необхідністю зберегти природне середовище, щоб ним могли скористатися майбутні покоління [7; 14].

Таким чином, антропоцентричний тип екологічної свідомості – це система уявлень про світ, для якої характерним є протиставлення людини як найвищої цінності і природи як власності індивіда, сприймання природи як об'єкта односторонньої дії людини, потрібної лише їй одній прагматичний характер мотивів і цілей взаємодії з оточуючим середовищем тощо. Антропоцентрична екологічна свідомість є властивою для всіх сфер діяльності людини, в центрі уваги яких – фактор корисності для самої людини [1; 11; 13; 15].

І хоча більшість психологів, які займаються проблемами екологічної свідомості, вважають антропоцентричний тип свідомості негармонійним, навіть – руйнівним стосовно всієї природи, логіка нашого життя, технічного прогресу, розвитку цивілізації, нарешті здоровий глузд змушує погодитися з точкою зору Ю.М. Швалба. На думку вченого, слід враховувати, що перевага антропоцентричності стосовно Природи є цілком зрозумілою для людства. Повна її заміна в суспільній свідомості на прийняття лише природних цінно-

стей у свідомості сучасників є неможливою, оскільки суперечить людині сьогодення за своєю природою. Робота педагогів і психологів може мати за мету збільшення долі екоцентризму в настановленнях особистості, визнання цінності та партнерства елементів природного середовища як сусідів на планеті, а більшою мірою усвідомлений підхід в цьому сенсі спостерігається в природогосподарській діяльності [14, с. 294–301].

Розуміння того, що антропоцентрична екологічна свідомість призведе людство до безвихідного стану, не є досконалою за своїми змістовими характеристиками. Це, врешті-решт, й призвело до виникнення так званої «парадигми оточуючого середовища» [15, с. 22], для якої характерними є наступні постулати:

1. Хоча людина і наділена виключними характеристиками, вона вважається однією з більшості видів на Землі, взаємозалежних і включених в єдину глобальну екологічну систему.

2. Людська діяльність зумовлена не тільки соціальними і культурними факторами, але також і складними біофізичними, екологічними зв'язками, в які вона включена, і які накладають на її діяльність відомі фізичні та біологічні обмеження: людина живе не тільки в соціальному, але й в природному середовищі.

3. Хоча людський інтелект дозволяє істотно розширити можливості його існування в соціальній та природних середовищах, тим не менше, екологічні закони не втрачають для суб'єкта своєї обов'язковості.

Екологічна свідомість, що базується на новій «парадигмі оточуючого середовища» в цілому може бути названа *екоцентричною*. Екоцентризм – це і є основною характеристикою сучасної екологічної свідомості, яка розкриває її сутність [3, с. 10–12].

Аналіз наукової літератури з проблеми екоцентричної свідомості дозволив розкрити такі її характеристики, які властиві лише цьому типові свідомості:

1. Найвищу цінність представляє гармонійний розвиток людини і природи. З самого початку природне визнається самоцінним, яке має право на існування тому, що вона є незалежно від корисності або даремності і, навіть, шкідливості для людини. Людина – не повноправний власник природи, а лише один із членів природного співтовариства.

2. Відмова від ієрархічної картини світу. Людина не визнається такою, що володіє якимись особливими привілеями на підставі того, що вона є розумною істотою. Навпаки, розумність людини накладає на неї додаткові обов'язки щодо природи, яка її оточує. Світ людей не протиставлений світу природи, вони обидва є елементами єдиної екосистеми.

3. Ціллю взаємодії з природою є максимальне задоволення як потреб людини, так і потреб всього природного співтовариства. Дія на природу замінюється взаємодією.

4. Характер взаємодії з природою визначається свого роду «екологічним імперативом»: абсолютно правильно і тому – дозволено тільки те, що не порушує існуючу в природі рівновагу.

5. Природа і все природне сприймається як повноправний суб'єкт по взаємодії з людиною.

6. Етичні норми й правила однаковою мірою поширюються як на взаємодію між людьми, так і на взаємодію зі світом природи.

7. Розвиток природи і людини розуміється як процес коеволюції, взаємовигідного єднання.

8. Діяльність по охороні природи викликана необхідністю зберегти природу заради її самої.

Екоцентрична екологічна свідомість – це стійка система уявлень про світ, для якої є характерними: зорієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи; сприймання індивідом природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів по взаємодії з людиною; розуміння людиною доцільності балансу прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою [3, с. 231],

Дана класифікація типів екологічної свідомості, вважає О.В. Гагарін, є недостатньою з точки зору її наукового обґрунтування, і тому її слід модернізувати та доповнювати з точки зору психології та педагогки екологічної освіти [1, с. 50]. Зокрема, В.І. Панов, А.М. Львовчикіна говорять про доцільність доповнення до вказаних типів поняття про *природоцентричний тип екологічної свідомості*, відмінною рисою якого є те, що природні об'єкти не наділяються властивістю виконувати суб'єктні функції, а спочатку приймаються як суб'єкти розвитку Природи в цілому, включаючи світ живої і неживої природи, людини, планету тощо. Н.В. Скалон пропонує так званий *антропоцентричний тип екологічної свідомості*, що припускає наявність взаємодоповнюючих екоцентричних і антропоцентричних цінностей у особистості в навикишньому середовищі, наприклад, урбанізованому.

ВИСНОВКИ

Ми вважаємо, що останні два типи є досить суттєвими для визначення сутності екологічної свідомості. Адже перший, природоцентричний тип, наголошує на принциповій суб'єктності природи. У свою чергу, антропоцентричний тип є більшою мірою ціннісним ніж перші три типи. На нашу думку недоліками всіх цих підходів є такі два ключові моменти:

1. Досить чітка категоричність кожного з підходів, визнання лише своїх постулатів правильними, а інших – хибними, недопустимими, що, ми вважаємо, не може бути цілком прийнятним, адже предметом нашого дослідження є взаємодія людини з природою, оточуючим середовищем тощо.

2. Всі ці підходи не врахували того, що екологічна свідомість є формувальним компонентом екологічної культури особистості.

Тому, на нашу думку, слід було би доповнити існуючу класифікацію типів екологічної свідомості *гармонійним типом*, який, крім тих характеристик, які входять до перерахованих нами чотирьох типів, вміщує також оцінювальний момент взаємодії та ставлення людини до природи в аспекті культури. Саме такий тип екологічної свідомості індивіда сприятиме формуванню його екологічної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гагарин А. В. Природоориентированная деятельность учащихся как условие формирования экологического сознания : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Александр Валерьевич Гагарин. – М., 2005. – 193 с.
2. Бенеш Г. Психологія : [довідник] / Гельмут Бенеш / [художники Герман і Катаріна фон Зальфельд ; наук. редактор перекладу В.О. Васютинський]. – К. : “Знання – Прес”, 2007. – 510 с.
3. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
4. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн. : Харвест, 2004. – 576 с.
5. Зинченко В. П. Человек развивающейся : Очерки российской психологии / В.П. Зинченко, В.Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 301 с.
6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.
7. Леонтьев А. Н. Психология образа / Алексей Николаевич Леонтьев // Вестник МГУ. – Серия 14. – 1979. – № 2. – С. 3–13.
8. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В.Ф. Петренко. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
9. Петухов В. В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В.В. Петухов // Вестник МГУ. – Серия 14. – 1984. – № 4. – С.13–21.
10. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов]. – Київ : “Академвидав”, 2006. – 423 с.
11. Психологія : [підручник для пед. вузів] / [за ред. Г.С. Костюка]. – К. : “Радянська школа”, 1961. – 582 с.
12. Смирнов С. Д. Понятие образа мира и его значение для психологии познавательных процессов / С.Д. Смирнов // А.Н. Леонтьев и современная психология. – М., 1983. – С. 149–155.
13. Уледов А. К. Структура общественного сознания : теорет.-социол. исследование / А.К. Уледов. – М. : Мысль, 1968. – 324 с.
14. Швалб Ю. М. Еколого-психологічні виміри способу життя / Ю.М. Швалб // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – К. : “Міленіум”, 2005. – Т. 7, вип. 5, ч. 2. – С. 294–301.
15. Environmental education in the light of the Tbilisy Conference. – Р : YNECCO, 1980. – Р. 22.

Набочук О. Ю. ТИПЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье определено сознание личности как качественно новую, высшую форму отображения объективной действительности, которая есть только лишь у человека. Дан анализ экологическому сознанию личности в гносеологическом и социологическом планах. Описан процесс формирования экологического сознания личности. Определена структура экологического сознания личности. Дана характеристика типам экологического сознания личности.

Ключевые слова: экологическое сознание, структура экологического сознания, типы экологического сознания, процесс формирования экологического сознания личности.

Nabochuk O. Yu. THE TYPES OF THE ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF THE PERSON

In this article the consciousness of the person as a new, high form of perception of the objective reality was described. Ecological consciousness of the person in gnosiological and sociological aspects was analyzed. The process of forming of the ecological consciousness of the

person was described. The structure of the ecological consciousness of the person was determined. The types of the ecological consciousness of the person were characterized.

Keywords: *ecological consciousness, the structure of the ecological consciousness, the types of the ecological consciousness, the process of forming of the ecological consciousness of the person.*
